

Zpráva ze služební cesty do SRN

Místo:

Spolkový archiv Berlín (Bundesarchiv Berlin) a Nadační archiv stran a masových organizací NDR ve Spolkovém archivu (Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv), Finckensteinallee 63,
Politický archiv Zahraničního úřadu (Politische Archiv des Auswärtigen Amts), Kurstraße 36,
Berlín, Německo

Termín cesty:

15. až 19. července 2013

Účel cesty:

Studijní pobyt za účelem průzkumu písemností v rámci přípravy odborné publikace a výstavy archivních dokumentů k československo-německým hospodářským vztahům ve 20. století.

Účastníci cesty:

PhDr. Pavel Dufek, PhD., Mgr. David Hubený – odborní archiváři 3. oddělení Národního archivu;
Mgr. František Frňka – odborný archivář 4. oddělení Národního archivu

Zprávu podávají:

PhDr. Pavel Dufek, PhD., Mgr. David Hubený a Mgr. František Frňka

Datum vyhotovení:

29. července 2013

**Podpis ředitelky archivu: PhDr. Eva Drašarová CSc.
Podepsáno elektronicky.**

Část všeobecná

Služební cestu jsme zahájili 15. června 2013 v Praze v 7:38 odjezdem z Prahy hl. n., spojem EC 176 Českých drah, a. s., který v důsledku výluk způsobených přestavbami tratě a podmáčením kolejí přijel do Berlína hlavního nádraží (Berlin Hauptbahnhof) nikoliv v plánovaných 13:13, ale až v 14:06.

Celý týden pracovali PhDr. Pavel Dufek, PhD. a Mgr. František Frňka ve Spolkovém archivu v Berlíně (Bundesarchiv Berlin) a v Nadačním archivu stran a masových organizací NDR ve Spolkovém archivu (Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv), oboje Finckensteinallee 63, kde se nacházejí materiály vzniklé v období let 1918 až 1990, a to z činnosti říšskoněmeckých státních úřadů v letech 1918 až 1945 a činnosti úřadů a organizací Sovětské okupační zóny, resp. Německé demokratické republiky v letech 1945 až 1990. Mgr. David Hubený pracoval celý týden, s výjimkou pátku, kdy rovněž bádá ve Spolkovém archivu, v Politickém archivu Zahraničního úřadu, kde zkoumal písemnosti vzniklé činností Německého vyslanectví v ČSR v letech 1918 až 1939. Čtvrteční odpoledne a podvečer pak Hubený strávil ve Státní knihovně Berlín (Staatsbibliothek zu Berlin), kde studoval některé publikace k československo-německým hospodářským vztahům v období 2. republiky.

Zpět do České republiky jsme se vrátili v pátek 19. července 2013, přičemž jsme použili vlak Českých drah, a. s. EC 379, který z důvodu výluk způsobených povodněmi a z nich plynoucích zpoždění přijel do Prahy hl. n. nikoli v plánovaných 19:26, ale v 19:50. Návrat proběhl, až na výše uvedené výluky a zpoždění, bez potíží.

Část odborná

Účelem služební cesty bylo provést ve Spolkovém archivu Berlín (Bundesarchiv Berlin), Nadačním archivu stran a masových organizací NDR ve Spolkovém archivu (Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv) a v Politickém archivu Zahraničního úřadu (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) základní výzkum materiálů z období 1918 až 1990 k československo-německým hospodářským vztahům v uvedeném období. Zjištěné skutečnosti by měly posloužit k poznání hospodářských vztahů mezi Československem a Německem v tomto období a následně na základě tohoto poznání by byl proveden výběr vhodných archiválií pro připravovanou výstavu.

A) Bundesarchiv

Ve Spolkovém archivu byl pro účely výzkumu jako nejvhodnější vybrán fond Reichswirtschaftsministerium R 3013 (Říšské ministerstvo hospodářství), jež byl uspořádán v Koblenzi v roce 1976. V Nadačním archivu stran a masových organizací NDR byly zkoumány především materiály uložené ve fondu Ministerrat der DDR DC 20 (Rada ministrů NDR) a fond Ministerium für Außenhandel und Innerdeutschen Handel DI 2 (Ministerstvo pro zahraniční obchod a vnitroněmecký obchod). Materiály vedení Jednotné socialistické strany Německa byly zkoumány výběrově, protože jsou z části přístupné přes webové stránky.

Z fondu **R 3101 – Reichswirtschaftsministerium** byly objednány do studovny a následně prohlédnuty relevantní archiválie k československo-německým hospodářským vztahům. Zejména byly studovány složky obsahující dokumenty o průběhu bilaterálních obchodních jednání, uzavírání vzájemných hospodářských smluv, jejich naplnění, dodržování a prodlužování, dále složky o vytěšňování kapitálových účastí československých státních občanů z podniků v Německu v druhé polovině 30. let a složky s doklady dokládajícími exploataci nerostného bohatství v protektorátu pro účely nacistického válečného hospodářství.

Sign. 1658 – dokumenty o hospodářské smlouvě, uzavřené dne 29. 6. 1920 v Praze mezi vládami obou států, doplněné o přílohy (vývozní a dovozní listiny, korespondence z jednání apod.).

Sign. 4597 – protokoly o uzavření československo-německé dohody o uhlí ze dne 29. 6. 1920 a jejím následném prodloužení dne 29. 3. 1922. Dále jsou v tomto fondu uloženy zprávy různých německých průmyslových spolků, které podávají souhrnné informace o možnostech vývozu německého zboží a surovin do ČSR a následném dovozu důležitých surovin a zboží z ČSR do Německa. Časté jsou rovněž stížnosti německých průmyslníků na obstrukce čs. úřadů a následný zákaz dovozu některých druhů zboží v souvislosti s německo-českým konkurenčním bojem.

Sign. 3615 – obsahuje opis Zprávy Spolku moravských průmyslníků ze dne 1. 6. 1923, týkající se přijatých sankcí proti dovozu některých druhů německého průmyslového zboží nebo Zprávu o výsledku rozhořování zástupců německého a československého rukavičkářského průmyslu uskutečněných v Mnichově dne 14. 9. 1921.

Sign. 34.167 – Vítkovické těžství a huťarstvo – zisk jeho částí nacisty ovládanými podniky.

Sign. 31.116 – dolování u Strakonic a výzkum z let 1943–1944 (zjištěno málo obsahu suroviny v písku, těžba proto zamítnuta)

Sign. 31.027 – přehled dovozů do protektorátu z Generálního gouvernementu v letech 1940 a 1941, vztahy protektorátu a Slovenska ke koncepci velkoprostorového hospodářství a zastoupení protektora při vyjednáváních v roce 1940; hledání železné rudy v protektorátních Ejpvovicích a tam provedených pracích v roce 1941; zprávy z poznávacích a kontrolních cest po protektorátě; dopisy říšského protektora vojenskému veliteli Francie ohledně dolu v Roudném

Sign. 31.026 – korespondence, zprávy, mapy, plány o zásobách nerostného bohatství a

těžařských a hutních záležitostech v protektorátě Čechy a Morava z let 1939 až 1941 (zlato, stříbro, ropa, uhlí, těžba, případně obchod a zásobování, v některých materiálech zmínky o spoluúčasti a spolupráci Ministerstva veřejných prací a Státní správy báňských a hutních závodů; mapy Kladna, Kolína, Chrudimí, Německého Brodu, Vrchlabí, Vysokého Mýta, Hořovic, Plzně, Olomouce, Kutné Hory, Kralovic, Zbraslavi, Příbrami, Prahy, Poličky, Hodonína a Rakovníka a Trenčína // z důvodů uchování z fondu vyňaty), materiály úřední i soukromo-podnikatelské povahy, tzn. hodnocení zásob nerostných surovin a nabídky na jejich průzkum, těžbu, zprávy o výsledcích těžby, hodnocení výsledků těžby atp.

Sign. 31.006 – má 2 části: Zabavování majetku Petschkům, v tom i zprávy o objemu, struktuře jejich majetků, způsobu řízení, dopisy jejich právních zástupců ve Velké Británii německým úřadům ohledně zavedení nucené správy, příkazy o zavedení nucené správy a jmenování nuceného správce, prodeji podniků Petschkových atp. a dále materiály o zavedení nucené správy a zabavení majetku Weinmannovým z Ústí, která s Petschkovými byla v dobrých vztazích.

Sign. 30.864 – důl Mořina (Amerika) – dolování (mapa vyňata z důvodů uchování) a v Hostíně (Srbsko u Berouna).

Sign. 30.863 – zaopatřování strojů pro dolování niklu v Křemži – léto/podzim 1944, (17. října však ještě stroj, tj. lokomotiva nedorazila); řešení financování těžby niklu.

Sign. 30.862 – dolování niklu v Křemži – žádost o analýzu složení rudy, o tom, který podnik těžbu povede, do vyjednávání zapojen německý státní ministr pro Čechy a Moravu a ministerstvo hospodářství a práce, spory mezi představiteli podniků značné, způsobeny byly rozdílnými názory na výstavbu vlečky a potížemi s přesuny strojů na její výstavbu, v březnu 1945 nebyla ještě vlečka zcela hotova.

Sign. 30.861 – plány těžby ropy v PČM na roky 1944 a 1945.

Sign. 30.860 – dolování wolframu v dolu Rotava – prodloužení smlouvy z roku 1943 do roku 1946; sdělení z března 1945 o stavu financí v dole a investicích; plány dolu Schönfeld, zpráva z března 1943 o inspekci v dole, mapy dolu u „Peschbachtalu“, „Hahnbachu“ a „Fuhrbachtalu“ (vyňaty z důvodů uchování); v dolování silně zapojena firma Eggerländer Erzbergbau GmbH Schlaggenwald a Zinkhütten-Betriebsgemeinschaft Kutterschitz, hlášení o vytěžených objemech, tisk Das Bergwesen im Protektorat Böhmen un Mähren 1940, 1941; změny protektorátní hranice na Olži 1943 – žádost vrchního horního úřadu, aby se neměnila; těžba zásob slídy u Jeseníku a s tím spojená firma Possehl, Erz- und Chemiekalienhandel GmbH; Völkischer Beobachter 10. 1. 1945 – článek Soziales Aufbauwerk im Sudetenbergbau – možná souvisí s nějakým pracovním a ubytovacím táborem u Plané u Mariánských Lázní, stavěném a zprovozněném na podzim 1944, utlumení těžby kaolinu v okolí Karlových Varů 1945, mapy dolů v okolí Zlatých Hor.

Sign. 30.757 – smlouva o hranici mezi Slovenskem a Německou říší a stanovisko říšského ministra hospodářství k článku 43 týkajícím se dolování, jehož znění souvisí se smlouvou mezi Československou republikou a Německou říší z roku 1937, kde text v příslušné části vycházel ze znění smlouvy mezi Československem a Rakouskem z roku 1928, do jednání o znění smlouvy se zapojily dále župa Niederdonau a Vrchní horní úřad v Berlíně (Oberbergamt).

Sign. 30.756 – vyjednávání o smlouvě o hranicích mezi Československem a Německou říší (od ledna 1935) a navrhované změny formulací a termínů z německé strany, německé znění návrhů smlouvy, tabulka místní příslušnosti úřadů při udržování hranice (čs. okresů více než německých a odpovídají za menší území, německé vládní kraje naopak menší než čs. země a samozřejmě z toho vyplývající jejich větší počet), plány vedení hranic v úsecích řek a potoků, případně v zástavbě obcí k nim přiléhajících, Reichsgesetzblatt, Teil II, 22. Oktober 1937, Nr. 39 – Bekanntmachung über die Ratifikation des deutsch-tschechlowakischen Vertrags über Grenzwasserverläufe an der sächsischen und bayerischen Strecke der Grenze

und sowie über Gebietsaustausch an der Grenze; stanovisko Volksbund für das Deutschtum im Ausland – Bundesleitung ze 17. září 1937; tisk smlouvy – česky a německy; sdělení dr. Lammerse 15. prosince 1937, že „*znění smlouvy odsouhlaseno, protože žádný z ministrů proti němu nevznesl námitky a vůdce a říšský kancléř s ním souhlasil*“; sdělení německého vyslanectví, že podle sdělení Černínského paláce je možno z čs. strany počítat s ratifikací až přibližně po dvou letech; Říšské ministerstvo vnitra požaduje vypracování seznamu cest vedoucích přes hranice, který dodalo pruské ministerstvo vnitra (22 s.) a dále Sasko (13 s.) a Bavorsko (13 s.).

Fond **DC 20 – Ministerrat der DDR** obsahuje materiály Předsednictva ministerské rady NDR v období říjen 1949 – listopad 1989. Dokumenty k československo-německým hospodářským vztahům lze nalézt v řadě signatur. Jedná se např. o doklady o účasti ČSR na mezinárodním veletrhu v Lipsku (**sign. 15378**), o účasti NDR na mezinárodním veletrhu v Brně (**sign. 15379**), o vývozu čs. surovin a zboží, zejména potravin, koksu a uhlí (**sign. 12015 a 15345**). Dále je zde uložena např. dohoda o transportu zemního plynu z SSSR do NDR přes československé území ze dne 8. 1. 1970 (**sign. 11724**) nebo materiály z průběhu jednání ohledně uzavření dlouhodobé obchodní smlouvy mezi ČSSR a NDR v letech 1961–1965 (**sign. 2674**). Také tyto materiály byly objednány do studovny, ovšem zpřístupněna formou mikrofiší byla pouze část z nich, u ostatních bylo předložení odmítnuto s poukazem na skutečnost, že obsahují přílohy, díky nimž nelze tyto dokumenty ještě zpřístupnit.

Fond **DL 2 – Ministerium für Außenhandel und Innerdeutschen Handel** obsahuje materiály Ministerstva zahraničního obchodu i vnitřního obchodu NDR z let 1945–1949. Studovány byly mimo jiné tyto záležitosti: Obchodní dohoda mezi Sovětskou vojenskou okupační správou (SMAD) a ČSR ze dne 29. 3. 1947 a její prodloužení do 31. 12. 1949 (**sign. 3285**), zprávy o čs. zahraničním obchodu (**sign. 3834**) a zprávy hlavního politického oddělení (HPA) diplomatické mise NDR v ČSR (**sign. 3914**). Část těchto dokumentů byla zpřístupněna formou mikrofiší, zpřístupnění ostatních bylo zamítnuto z důvodů již výše uvedených.

Pouze formou studia inventářů bylo prostudováno několik fondů, mezi nimi fond **R 901 Auswärtiges Amt**. V něm by za pozornost při další návštěvě stály tyto složky:

Československo-německé hospodářské vztahy

- 111336 – bývalé čs. patenty ve Slovenském státě (1940)
- 111417 – železniční vztahy (1936–1938)
- 111422 – finanční vztahy (1937–1938)
- 111450 – obchodní vztahy (1937–1938)
- 111463 – obchodní vztahy (1936–1937)
- 111477 – průmyslová špionáž (1936–1938)
- 111478 – zastoupení čs. firem v Německu (1936–1938)
- 111479 – zastoupení německých firem v ČSR (1936–1940)
- 111485 – bojkot německého zboží v ČSR (1936–1939)
- 111494 – průmyslové vztahy (1936–1938)
- 111499 – elektřina a vodní elektrárny (1936–1938)
- 111502 – zbrojní průmysl (1937–1939)
- 111528 – pivo (1938)
- 111570 – periodické zprávy o hospodářství (1937–1938)
- 111457 – hospodářské vztahy k Německu (1936–1939)
- 111582 – účast německého kapitálu v ČSR (1936–1939)
- 111586 – hospodářská obrana ČSR (1936)
- 111587 – hospodářská obrana ČSR (1936–1938)
- 111595 – malý pohraniční styk (1937–1938)
- 111600 – celní obstrukce Německa vůči ČSR (1936–1938)
- 111601 – celní obstrukce ČSR vůči Německu (1938–1939)

111602 – celní obstrukce ČSR vůči Německu (1938–1939)

111603 – pašování (1936–1937)

Sudety

111604 – obchodní vztahy Sudet a ČSR (1936– 1938)

111606 – zastoupení německých firem v Sudetech (1938–1939)

111607 – kartely a trusty a v Sudetech (1938–1939)

111608 – všeobecná hospodářská situace (X – XI/1938)

111609 – všeobecná hospodářská situace (XII/1938 – II/1939)

111610 – všeobecná hospodářská situace (III – V/1939)

Daším fondem, kterému byla věnována pozornost, byl **R 10 VIII/1 Reichsvereinigung Kohle**:

9 – Sudetenländische Bergbau AG v Mostě (Geschäftsbericht für April 1943)

35 – Versorgung der Firma Jos. Riedel in Unter Polaun – korespondence firmy s hospodářskou skupinou sklářského průmyslu (1940–1942)

40 – koks a uhlí – korespondence s firmou Teran v Ústí nad Labem (1939–1945)

Dále byl prostudován inventář fondu **R 10 XI/1 Verband technisch-keramischer Fabriken**:

103 – Ceník ke katalogu firmy Porzellan und Steingutfabrik Bihl und Co., Ledvice (1940)

a inventář fondu **R 11 Deutscher Industrie- und Handelstag/Reichswirtschaftskammer**:

1529 – Ústřední obchodní a živnostenská komora v PČM o plánování ve vodohospodářství (tisk, 1942)

1330 – Obchod se Slovenskem (s. d.)

1861 – Außenhandelsstelle für das Sudetenland (1940–1941)

B) Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes

V Politickém archivu Zahraničního úřadu byla téměř veškerá pozornost věnována studiu fondu **Deutsche Gesandtschaft Prag**. V badatelně archivu byly prostudovány dále inventáře k některým říšskoněmeckým konsulátům v meziválečném Československu, z nichž byl jako nejzajímavější vybrán **konsulát v Chustu**.

Z fondu **Deutsche Gesandtschaft Prag** byly prostudovány vytypované kartony, avšak registry v archivních pomůckách bývaly leckdy zavádějící.

Kart. č. 4 – měl obsahovat obecné záležitosti k celním otázkám, ve skutečnosti se však jednalo jen o celní záležitosti ve vztahu k diplomatickému sboru a jeho neochotě platit např. za dovoz automobilu, kufrů, popř. nechut' libereckého konsulátu platit kanalizační poplatky městu. Nafočeny byly seznamy personálu vyslanectví a jejich funkce, referátníky s podpisy, drobná korespondence k různým poplatkům.

Kart. č. 5 – obsahoval drobné složky některých diplomatů, z nichž hlavní pozornost byla původně zamýšlena obchodnímu attaché Richterovi, jehož složka však byla poměrně nepřínosná. Mnohem zajímavější byly složky diplomatů Betze (různá historická pojednání: Legie; česká a německá kultura v Čechách; ohlas moskevských procesů v českém tisku; židé v ČSR), vyslanec Eisenlohra (přijetí prezidentem Benešem při nástupu funkce, dopravní nehoda u Roudnice nad Labem v dubnu 1938), rakouský vyslanec Marek (snahy o rehabilitaci v očích nacistů) a charakteristiky bývalých pracovníků rakouské ambasády v Praze a její předání nacistům.

Kart. č. 17 – pod registrem „Grenzverkehr“ jsou uloženy materiály o dění na hranici, zejména dokumenty k překročení říšskoněmecké hranice čs. orgány a letadly, jen okrajově pak k dvojjazyčnosti v lodní dopravě, jazykovým nařízením a praxi u ČSD, informace k povodním na Nise, regulaci řek a potoků, úpravě železničních zařízení a vyměřování česko-saské hranice.

Kart. č. 62 – více jak polovinu kartonu tvoří materiály o hospodářské a politické situaci Podkarpatské Rusi za 2. republiky.

Kart. č. 85 – pozvánky na společenské akce, likvidace ambasad za protektorátu, zprávy o židech a zednářích, židovská otázka v Rumunsku a Maďarsku, německé řády a vyznamenání, různé konference, vztah Švýcarska a Španělska k ČSR

Kart. č. 101 – průběh pozemkové reformy v ČSR, zápisy z jednání spolku říšskoněmeckých vlastníků velkostatků v ČSR a jeho porady se Zahraničním úřadem, diplomatická jednání s ČSR, právní analýzy, zprávy o průběhu pozemkové reformy v jiných státech (Jugoslávie, Bulharsko a dalších zemích), seznamy říšskoněmeckých vlastníků postižených 1. pozemkovou reformou, průběh reformy na jednotlivých panstvích, poděkování prezidenta Státního pozemkového úřadu vyslanci Kochovi za vstřícnost při řešení vlastnických otázek.

Kart. č. 103 – průběh reformy na jednotlivých panstvích těchto šlechticů a říšskoněmeckých občanů: Fürst Löwenstein, Herzogin von Ratibor, August Röders, Schaumburg-Lippe, Graf Tiele-Winkler, Max Pinkus, Thurn-Taxis, Freiherrn von Bettschart.

Kart. č. 157 – velmi přínosný karton, neboť obsahuje přehledové hospodářské zprávy o Podkarpatské Rusi v prosinci 1938, výroční zprávy o slovenském průmyslu, žádosti říšskoněmeckých komor o zaslání obchodních statistik z ČSR, novinové články, překládání závodů z pomnichovského Česko-Slovenska do Sudet, nabídky na odprodej pozemkového vlastnictví po Mnichovu, pracovní měsíční statistiky čs. obchodu za rok 1938.

Kart. č. 161 – elektrifikace, vedení elektřiny přes hranici, čs. statistiky, zprávy a zákony, zájem o smlouvy Československa s jinými zeměmi, odprodej československých; zbraní v roce 1939 do dalších států.

Kart. č. 318 – obsahoval dokumenty k duševnímu vlastnictví (patenty, ochranné známky a vzorky), pozvánky pro německé hodnotáře na čs. letecké výstavy v Praze na počátku 20. let a jejich propagace v říši.

Ve fondu **Konzulát Chust** byl prostudován „**Paket 4**“ s telegrafickými a dalšími zprávami o hospodářské a politické situaci na Podkarpátí a posléze o evakuaci protektorátních příslušníků.

Závěr

Studium ve Spolkovém archivu, Nadačním archivu stran a masových organizací (SAPMO) i Politickém archivu Zahraničního úřadu přineslo množství údajů a vhodných dokumentů k připravované výstavě. Velmi přínosná byla návštěva Politického archivu Zahraničního úřadu, kde je možno používat digitální fotoaparát a bylo pořízeno téměř 2500 fotografií, jež budou využity při přípravě výstavy a doprovodné publikace.

Další výzkum si zaslouží nejen již částečně prostudovaný fond Německého vyslanectví v Praze, ale zejména fond Říšské ministerstvo hospodářství, jehož obsah lze využít k prozkoumání méně známé otázky využívání protektorátních, sudetských a slovenských přírodních zdrojů a strojního vybavení továren. Pro období 1945 až 1990 je materiál prozkoumaných fondů (Ministerrat der DDR) nesmírně různorodý, a to především proto, že SED (obdobně jako KSČ) byla rozhodujícím orgánem. V archiváliích SED a vlády NDR se nacházejí proto materiály ke koncepčním i bagatelním problémům a otázkám.

Jako obvykle byly nalezeny archiválie i k dalším tématům a okruhům otázek, na něž budou moci do budoucna zúčastnění pracovníci odkazovat badatele, resp. odkazovat na výše jmenované německé instituce.